

چشم‌اندازی به تحولات ادبی
پس از پیروزی انقلاب اسلامی

در حوزه شعر و داستان

نویسنده

بهجت‌السادات حجازی

۱۳۹۴

سرشناسه	حجازی، بهجت السادات، ۱۳۳۹ -
عنوان و نام پدیدآور	: چشم اندازی به تحولات ادبی پس از پیروزی انقلاب اسلامی / نویسنده: بهجت السادات حجازی.
مشخصات نشر	: تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: دوازده، ۳۶۵ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۱۲۱-۲۹۳-۶
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
موضوع	: ادبیات فارسی-- ایران-- قرن ۱۴-- تاریخ و نقد
موضوع	: شعر فارسی-- قرن ۱۴-- تاریخ و نقد
موضوع	: داستان های فارسی-- قرن ۱۴-- تاریخ و نقد
شناسه افزوده	: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی
یادداشت	: چاپ اول: ۱۳۹۴
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۳ ج ۳/ PIR ۲۵۲۵
رده بندی دیویی	: ۰۹۰۶۲۴۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۶۷۸۳۶

چشم اندازی به تحولات ادبی پس از پیروزی انقلاب اسلامی

در حوزه شعر و داستان

نویسنده: بهجت السادات حجازی

چاپ نخست: ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

حروفچینی و آماده سازی: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: شرکت چاپ و نشر علمی و فرهنگی کتیبه

حق چاپ محفوظ است.

شرکت انتشارات
علمی و فرهنگی

اداره مرکزی و مرکز پخش: خیابان نلسون ماندلا (افریقا)، چهارراه حقانی (جهان کودکی)، کوچه کمان، پلاک ۲۵؛ کدپستی: ۱۵۱۸۷۳۶۳۱۳؛ صندوق پستی: ۹۶۴۷ - ۱۵۸۷۵؛ تلفن: ۷۰ - ۸۸۷۷۴۵۶۹؛ فکس: ۸۸۷۷۴۵۷۲؛ تلفن: ۲۹ - ۸۸۶۶۵۷۲۸؛ تلفکس: ۴۵ - ۸۸۶۷۷۵۴۴
www.elmfarhanghi.ir info@elmifarhanghi.ir
آدرس اینترنتی:

www.ketabgostar.com info@ketabgostar.com

فروشگاه یک: خیابان انقلاب، روبه روی در اصلی دانشگاه تهران؛ تلفن: ۶۶۹۶۳۸۱۵ و ۱۶ - ۶۶۴۰۰۷۸۶

فروشگاه دو: میدان هفت تیر، خیابان کریمخان زند، بین قائم مقام فراهانی و خردمند، پلاک ۱۳؛ تلفن: ۸۸۳۳۸۰۶-۷

فروشگاه سه: جمهوری، چهارراه شیخ هادی، نبش رازی، پلاک ۶۹۹

فروشگاه چهار: بزرگراه شهید حقانی، بعد از ایستگاه مترو حقانی، خروجی کتابخانه ملی، کتابخانه ملی

(نمایشگاه و فروشگاه دائمی کتاب)

فهرست مطالب

پیشگفتار نه

فصل اول: نگاهی به دو قله حماس و عرفانی ۱

آمیختگی ملی‌گرایی با اندیشه‌های فرامرزی ۵

علل ملی‌گرایی فردوسی ۷

ناسیونالیسم ناعادلانه عرب ۷

عشق به زبان فارسی ۹

حفظ هویت ملی با زبان حماسی ۱۰

تعامل اندیشه‌ها در پرتوی فراملی‌گرایی ۱۵

علل فراملی‌گرایی مولوی ۱۷

وحدت‌نگری ۱۸

اصالت روح انسانی ۱۹

فضیلت همدلی بر همزیانی ۲۰

اندیشه‌های فرامرزی همراه با حفظ هویت ملی ۲۳

۲۷	فصل دوم: شاخص‌های معنایی در شعر بعد از انقلاب
۲۷	آمیختگی ملی‌گرایی و فراملی‌گرایی
۳۶	نگاه تازه به عاشورا
۵۲	تأثیرپذیری از شخصیت امام خمینی
۵۸	عنصر تعهد
۶۳	تعهد در برابر مردم
۶۳	تعهد در برابر ولایت
۶۴	تعهد در برابر آیین
۶۶	رویکرد سرودن شعر آیینی
۷۲	دعوت به مبارزه و پایداری
۷۶	قرآن‌گرایی
۷۸	عرفان‌گرایی
۸۴	فرهنگ شهادت‌طلبی
۸۷	باورهای ماورایی
۹۳	نمادپردازی
۱۰۱	نوستالژی
۱۰۹	فصل سوم: تحولات سبکی شعر بعد از انقلاب
۱۱۳	تحولات قالب‌های شعری، به‌ویژه غزل
۱۱۶	تحولات غزل به لحاظ مضمون و درون‌مایه
۱۲۳	تحولات غزل به لحاظ ساختار زبانی و ادبی
۱۳۳	تحولات مثنوی
۱۳۵	رویکرد کوتاه سرودن
۱۳۶	رواج دوبیتی و رباعی
۱۳۷	طرح

هایکو	۱۳۸
کاریکلماتور	۱۴۰
تحولات ساختاری و زیبایی	۱۴۲
تقویت محور عمودی شعر و زبان روایی آن	۱۴۲
کاربرد افعال پویا	۱۴۶
ترکیب‌سازی افراطی	۱۴۸
نوآوری در صور خیال	۱۴۹
کاربرد وزن‌های طولانی	۱۵۱
فصل چهارم: نظری به مثنوی «مرداب‌ها و آب‌ها»	
زیبایی‌های لفظی	۱۵۶
زیبایی‌های معنایی و اندیشگی	۱۶۱
فصل پنجم: ادبیات داستانی بعد از انقلاب	
تحولات سبکی ادبیات داستانی بعد از انقلاب	۱۷۴
تحولات سبکی معنایی	۱۷۶
تحولات سبکی ساختاری	۱۸۹
گونه‌های داستان	۲۰۰
زندگی‌نامه داستانی	۲۰۱
رمان خاطره	۲۰۲
داستان کوتاه	۲۰۳
خاطره‌نگاری	۲۰۵
یادداشت‌های روزانه	۲۱۲
فصل ششم: نمونه‌های داستانی	
داستان کوتاه با لحن طنز	۲۲۱

۲۲۱	جغیف بنفش در اتاق عمل
۲۲۵	داستان کوتاه با لحن حزن‌انگیز
۲۲۵	ضریح چشم‌های تو
۲۳۱	داستان کوتاه با لحن جدی و به شیوه روایت مصاحبه‌ای
۲۳۱	ویزای بهشت
۲۳۵	یادداشت‌های روزانه
۲۳۵	اقلیم‌های دیگر
۲۳۸	رمان
۲۳۹	سال‌های بنفش
۲۴۶	سفر به گرای ۲۷۰ درجه
۲۵۸	شطرنج با ماشین قیامت
۲۸۶	من او
۳۰۲	ارمیا و بیوتن
۳۳۱	یادداشت‌ها
۳۳۷	فهرست منابع
۳۳۷	منابع فارسی
۳۴۹	منابع انگلیسی
۳۵۰	سایت‌ها
۳۵۱	فهرست نمایه

پیشگفتار

«الحمد لله الذی هدانا لهذا وما كنا لنهتدی لولا أن هدانا الله» (اعراف: ۴۳).

پیروزی انقلاب اسلامی ایران زمینه تحولات بسیار شگرفی را در عرصه‌های فرهنگ، باورهای اعتقادی، علم و دانش، و صنعت و فناوری فراهم کرد. به رغم تحریم‌های پی‌درپی بیگانگان، رشد فزاینده ایرانیان شیفته حقیقت، عدالت و آزادی و در تب و تاب دگرگونی از چشم خردمندانی که با دیده انصاف به رویدادها و تحولات می‌نگریستند دور نماند. ادبیات نیز که همواره سند استوار تاریخ و تمدن یک سرزمین به شمار می‌آید، از این موج شگفت‌آفرین بی‌نصیب نماند. شاید برای تحلیل منطقی و منصفانه گذشت زمان بیشتری لازم باشد تا گرفتار شتاب‌زدگی و خام‌فکری در ارزیابی نشویم، ولی کسانی که شکل‌گیری ادبیات جدیدی به نام ادبیات انقلاب را در ادامه سبک‌های ادبی باور ندارند، و حتی با انکار این موضوع به خیال خود ارج و قرب آن را درهم می‌شکنند، به خطا رفته‌اند؛ زیرا با این که فاصله زمانی از یک مقطع تاریخی چشم‌انداز جامع‌تری بر نویسندگان و تحلیل‌گران می‌گشاید، همواره قضاوت آیندگان مبتنی بر اسناد مکتوب و گفته‌های موثق پیشینیان است که از نزدیک

شاهد رویدادها بوده‌اند و همیشه کتاب‌های ارزشمند براساس نقل‌های جسته‌وگریخته کسانی است که در بحبوحه حوادث واقعیت‌ها را لمس کرده‌اند. یکی از ویژگی‌های انقلاب اسلامی بازگشت به ارزش‌های انسانی و فطری فراموش شده و احیای هویت ایرانی و اسلامی است. بنابراین، از یک سو، ملی‌گرایی و ستیز با خودباختگی فرهنگی و، از سوی دیگر، فراملی‌گرایی و گرایش به تعامل افکار با تمدن‌ها و ملیت‌های دیگر را تقویت کرده و این تناقض یا پارادوکس به زیبایی در آثار اهل قلم و صاحبان اندیشه نمود یافته است.

پیروان جریان‌های ادبی، به لحاظ نگرش خاص خود به ساختار فرم و شکل در حوزه جمال‌شناختی و یا محتوا و درون‌مایه در حوزه جامعه‌شناختی، به سه گروه تقسیم می‌شوند: ۱. گروهی همگام با حوادث بعد از انقلاب، دفاع مقدس و بعد از آن آثار ادبی خود را در حوزه شعر یا داستان عرضه کردند. آثار این گروه در شمار ادبیات متعهد قرار می‌گیرد. ۲. گروهی بی‌اعتنا به رویدادهای اجتماعی این دوره به‌نوآوری در حوزه جمال‌شناختی و فرم‌گرایی، مبتنی بر ادبیات غیرمتعهد، براساس شعار مکتب پارناسی‌ها (هنر برای هنر)، به خلق آثار ادبی می‌پردازند. ۳. گروه سوم نیز میانه‌روند و به واقعیت‌های موجود توجه دارند. ولی با نگرشی بدبینانه و انتقادآمیز به اوضاع به آفرینش‌های ادبی دست می‌زنند. در بین صاحب‌قلمان متعهد اگرچه خلاقیت و شکوفایی در فرم و شکل نقشی چندان پررنگ ندارد، مضمون‌آفرینی‌های جدید و تازگی در درون‌مایه‌های شعر و داستان حقیقتاً غیرقابل انکار است. نقطه مقابل این گروه جریان ادبی غیرمتعهدانه است که به‌نوآوری در فرم و شکل، بدون توجه به مضامین جدید برگرفته از واقعیت‌های موجود، می‌پردازد.

روند تکاملی تکوینی ادبیات انقلاب - که همچون ادبیات عصر مشروطه بیشتر مردم‌پسند و شعاری است - از دهه شصت آغاز و در دهه هشتاد عمیق‌تر و عالمانه‌تر می‌شود. اگر در دهه شصت و هشتاد سروده‌های شاعران در رأس آفرینش‌های ادبی جلوه می‌کند، از دهه هشتاد ادبیات داستانی انقلاب پیشروی شعر و شاعری می‌شود.

بیشتر پژوهشگران و نویسندگان در تحلیل سیر تاریخی شعر و ادبیات داستانی به نقد دوره‌های پیش از انقلاب اسلامی پرداخته‌اند. از جمله این کارهای ارزشمند کتاب‌های ادوار شعر فارسی از مشروطیت تا سقوط سلطنت^۱ از استاد شفیع کدکنی و ادوار نثر فارسی از مشروطیت تا سقوط سلطنت^۲ از دکتر هرمز رحیمیان است. ولی مرکز اسناد انقلاب اسلامی و بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس با انتشار کتاب‌هایی، چون درآمدی بر ادبیات داستانی^۳ از فریدون اکبری شلدره‌ای، جریان‌شناسی شعر انقلاب اسلامی^۴ از سعید علایی، و شخصیت‌پردازی در داستان‌های کوتاه دفاع مقدس^۵ از حسن بارونیان، گام‌های بلندی برای معرفی فرهنگ و ادبیات انقلاب به نسل‌های کنونی و آینده برداشته‌اند. محمدرضا سنگری، دل‌سوخته و برخاسته از نسل انقلاب، نیز با نگارش کتاب‌های پرسه در سایه خورشید^۶ و نقد و بررسی ادبیات منظوم دفاع مقدس^۷ در سه جلد، برای معرفی ادبیات پس از انقلاب، دین خود را به جامعه ادبی ادا کرده است. هنوز زمان بیشتری لازم است تا دید روشن‌تری از این تحول ادبی - که به ظهور سبکی منحصر به فرد در تاریخ ادبیات منجر شده - به دست آوریم.

۱. محمدرضا شفیع کدکنی، ادوار شعر فارسی از مشروطیت تا سقوط سلطنت، سخن، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۰.

۲. هرمز رحیمیان، ادبیات معاصر نثر، ادوار نثر فارسی از مشروطیت تا سقوط سلطنت، سمت، تهران، ۱۳۸۰.

۳. فریدون اکبری شلدره‌ای، درآمدی بر ادبیات داستانی پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۲.

۴. سعید علایی، جریان‌شناسی شعر انقلاب اسلامی، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۶.

۵. حسن بارونیان، شخصیت‌پردازی در داستان‌های کوتاه دفاع مقدس، بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس، چاپ اول، تهران، ۱۳۷۸.

۶. محمدرضا سنگری، پرسه در سایه خورشید، لوح زرین، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۶.

۷. محمدرضا سنگری (۱۳۸۰)، نقد و بررسی ادبیات منظوم دفاع مقدس (سه جلد)، پالیزان، تهران.

نگارنده در این کتاب با نگاهی به آثار منتشرشده در حوزه ادبیات پس از انقلاب، برای انسجام بخشیدن به مباحث درسی دانشجویان کارشناسی ارشد ادبیات مقاومت بر آن شد تا نگاهی نسبتاً کلی‌تر به تحولات ادبی دهه شصت تا هشتاد بیندازد. اگرچه در این نوشتار بیشتر به کندوکاو در آثار ادبی متعهدانه می‌پردازیم، در مواردی به تحولات سبکی غیرقابل انکار و مربوط به جریان غیرمتعهد نیز اشاره خواهیم کرد؛ زیرا در بررسی ادبیات پس از انقلاب طبیعتاً باید به کل جریان‌های ادبی بعد از پیروزی انقلاب به صورت عام و به ادبیات دفاع مقدس به صورت خاص نظر افکند. در فصل اول این مجموعه به دو قله حماسی و عرفانی یعنی فردوسی و مولانا می‌پردازیم؛ زیرا شاعران پس از انقلاب، به دلیل آمیختگی دو رویکرد حماسی و عرفانی، وامدار این دو شاعر توانا و ماندگار ادبیات فارسی هستند. فصل دوم به بیان مطالبی در زمینه شاخص‌های معنایی شعر پس از انقلاب اختصاص دارد. در فصل سوم تحولات سبکی شعر پس از انقلاب به لحاظ ساختاری و محتوایی بررسی می‌شود، و در فصل چهارم نیز به بررسی یک مثنوی از سیدحسن حسینی می‌پردازیم که از نظر لفظی و معنایی بسیار جامع‌الاطراف است و به دور از هر گونه گزافه‌گویی می‌توان آن را نماینده شعر این عصر به شمار آورد. در فصل ششم نمونه‌های داستانی توصیف و زیباترین آن‌ها معرفی می‌شود. در پایان نیز نقد و بررسی برجسته‌ترین رمان‌های این دوره را می‌آوریم.

بدون شک این کتاب، با وجود تلاش فراوان و دقت نظر، خالی از کاستی و نارسایی نیست و سرآغاز پژوهش در ادبیات پس از پیروزی انقلاب است که نگارنده با عشق به اسلام و امام راحل (ره) و به پاس حرمت خون شهیدان به رشته تحریر درآورده است. امید است اهل قلم و فرهیختگان این وادی با بیان نظریات خود نگارنده را در محو کاستی‌ها و تکمیل این اثر یاریگر باشند.

أَقُوِّضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ